

Ministeripe baši buti thaj socialnikani politika
3i: R-ni Mabera Kamberi
Nacuionalnikani butärni grupa

Subjekto: Rekomendacie e Ekspertengere Grupenge taro ECMP baši [Bahän Strategia e Romenge ani Republika Makedonia](#)

Pativale rajonalen thaj rajalen,

I resarin akale lileskiri si te bičhalel 3i tumende e komentaroja thaj e sugestie tare 3ene ke ekspertengere grupe taro ECMP baši integracia e romane populaciakiri. E ekspertengere grupe, jekhajekh e Republika Makedoniakere ra3aça, mangena direktikane te këren lačhederipe ko strategikano dokumento.

ESMP-eskoro proekto baši integracia e romane populaciakoro (anglederutno rodläripe thaj e Ekspertengere grupe)

Angleder te da amare konkretikane rekomendacie, mangas harneste te këras prezentacia e proektoskoro e Romenge.

E Europakoro Centro baše Minoritetengere Pućipa anglikërela e maškaretnikane relacie ani Europa kodoleça so kërela aktivipa, rodläripa thaj dokumentiripa. Dela dendo dumo e stabilizaciakere procesonge ane regionoja kote so isi etnopolitikane tenzie thaj konfliktoja, dela bari zor te oven kërde zoralipa ki relevantnikani legislativa thaj o lačo këripe buti ano rajipe. Stimulirinela thaj o bajrovipe e kapacitetongoro e akteronge taro civilnikano thaj putardo sektoro bašo lengoro phandipe ko jekh konstruktivnikano thaj praktikano čhani.

Ano juni 2003, i Švediakiri internacionalnikani agencia baši jekhethanutni buti thaj bajrovipe (Sida), formulirindä programa thaj finansienca dendä dumo e ECMP ano rodläripa e trubutnipange e romane populaciakere ani Republika Makedonia. Ano periodo taro septembar 3i novembar 2003, o rodläripa sas kërdo ane štar klidarde branše: siklövipa, sastipa, dizutnikane hakoja thaj butikëripe. Ani sakoja tare klidarde branše, ECMP formirindä fokus grupe save so dende sama na sade e romane populaciakere situaciake generalnikane, numa thaj e sitiaciake e romane 3uvlënge.

Ane sa štar klidarde branše, i romani populacia, ano jekhethano butikëripe e avere relevantnikane akteronca, ka trubul te kërel averipe resarinaça ano avutno vaht jekhajekh te lel than ano amalipnaskoro 3ivdipe. Prekal o proekto e romane Ekspertengere grupengoro, o jekhto phird trubul te ovel ole 3aipe kodole dromeste. Ano jekhto berš e proektoskoro, e Ekspertikane grupe ka oven formirime upral i funda ki rigoroznikani selekcia thaj jekhethane ka këren buti ke rodläripaskere proektoja ane štar klidarde branše. Bazirime upral e phandlina taro rodläripa e trubutnipangoro, e ekspertengere grupe ka këren plano thaj ka këren realizacia e rodläripange savenge ola gindinena so si bare 3anlipastar sar funda e konkretikane thaj politikane aktivipange savenca ka ovel kërdi korekcia ki komparativnikani bilači situacia e Romenge ane klidarde branše. Upral i funda akale rodläripaskiri ka oven dende rekomendacie te šaj te

oven lele konkretikane aktivipa baši integracia e romane populaciakiri ani Makedonia. I rola e ekspertengere grupengiri trubul te ovel lungärdi thaj palo agorkëripe e jekhe beršeskere mandateskiri ko ECMP: e grupe trubul te oven ponadarutne butäkëre zoralipaça resarinaça te monitoririnen i implementacia e dende bahan rajipnaskere strategijaça baši integracia e Romengiri.

E romane ekspertengere grupen isi irada/namera paralelnikane te këren buti ko but nivevoja:

- dendo dumo e romane ekspertonge save so ano avutnipe ka šaj te den konsiloja thaj konsultacie baši integracia e Romengiri
- bajrovipe e profesionalnipaskoro e romane aktivistengoro prekal e trening programe
- këripa kondicie bašo dendo dumo e strategiake baši integracia e Romenge thaj olakoro implementiripe prekal monitoringo thaj konsultacie tari ekspertengere grupengiri rig

Sar thaj ano sasto regiono, e Roma si majmarginalizirime populacia thaj ani Makedonia. E proektoça trubul te ovel bajrardo o nivelo e romane integraciakoro ano makedoniakoro amalipe, deindo olen e resursoja save si bare 3anlipastar te šaj te ovel kërdo jekh efektivnikano pheripe olengere rolake ano jekh demokratikano amalipe, savo so si bazirime ko rajipe e hakoskoro, sar thaj olengere bahtagorale leipaske than ko kurko e butärne zorakoro.

E aktivipa e ekspertengere grupengoro si ani sinergia thaj avere iniciativenca (phandindo thaj o bajrovipe e rajikane strategiakoro, ikërdo e rigatar taro Proekto baše etnikane relacie thaj i Dekada e Romengiri, inicirime tari Lumäkiri banka) savesa ovela kërdo jekh jekhetano impakto, but bareder thaj kodolestar so šaj te këren e initiative individualnikane.

Ano avutno teksto ka arakhen e generalnikane thaj konkretikane bahania thaj rekomendacie save so dende e štar ekspertengere grupe:

Generalnikane note e ekspertengere grupengere

- o anav e dokumentoskoro trubul te ovel aver kërdo ano: “Strategia bašo laçheder hali e Romengoro ani Makedonia”
- barder intenzivnikane zoria tari rajipaskiri rig bašo implementiripe e Ohrideskere phandle lafeske ano kotor bašo jekhajekh leipe than ani putardi administracia (Amandmano VI, dikh o Konstitucionalo e Republika Makedoniakoro); o kotor savo but fare ovela lipardo, numa na dela preciznikane ano savo drom i situacia trubul te ovel laçheder.
- te ovel našalkërdo o labaripe/upotreba e stereotipengoro ani çhib; thaj te oven našakërde e lafä save so na implicirinen ko sa e obligacie tari rig e thamekiri (sar misal: o rajipen trubul te ovel kuražime ano..)
- nanipe e pozitivnikane misalenge (šukar praktike ano kotor savo so dela butikëripe, kheripe, dizutnikane hakoja)
- nanipe vahtutno fremo/ramka (laçheder preciziripe ki harne vahteskiri, maškarutne vahteskiri. Lungo vahteskiri strategija)
- implementacia

- Monitoringo (definiripe e čhaneskoro saveste ka ovel realizirime o monitoringo); o monitoringo ka ovel realizirime tari rig e internacionalnikane thaj lokalnikane organizaciengiri, individualcoja Roma thaj romane politikane partie
- O rajipen te definirinel i rola e mediumengiri ano promoviripe e implementaciakoro ki strategia
- bareder numero/gendo e Romengoro save so ka këren buti ane institucie (kamlöl te oven buteder informacie bašo akanutno hali, sar thaj i hierarhikani situacia olengere butärne thanengiri ani administracia)
- ovela dendi rekomendacia te ovel kërdi bareder sama ko jekhajekh procento e romengoro ani administracia resarinaça te ovel bareder angažiripe akale etnikane grupakoro, ane sa e sfere ko socio-ekonomikano živdipe, majbut ani putardi administracia. Kodoleste, i digra e siklövipaskiri trubul te ovel čhivdi sar primarnikano selekciakoro kriteriumo
- konkretiziripe e obligaciengoro e rajipaskoro thaj te ovel ando čhinavipe savo ministeripe ka ovel obligaciono save kotoreske tari strategia
- te implementirindöven e juristikane/administrativnikane procedure ke sa e nivelejoja (juristikane dende dumeça)
- nanipe e oficialnikane dokumentongoro, so anela ži o čhinavipa e sastipaskere osiguripaskere hakoskoro

Ekspertikani grupa bašo butikëripe

- **Rig 35, paragrafo 11**, trubul te ovel averkërdo ano akava: “kodoleske si bare žanlipastar i them te kërel kondicie/šartia/uslovi ja pale juristikane norme savenca i a.v. kali ekonomia ka ovel čhivdi ke juristikane fremä ke sa e nivelä, saveça e butärne ano sistemo ka oven olen hako ke beneficie ”
- **Rig 36**, te ovel dendo o avutno teksto: o ministeripe baši buti thaj socialnikani politika thaj o ministeripe baši ekonomia ka këren ulavde programe e Romenge (promocia butikëripaske, kreditoja t.a.n.)
- **Rig 37, paragrafo 27**, te ovel dendi nevi rekomendacia: te ovel bajrakërdo o gendo e Romengoro ani putardi administracia, te ovel precizirime o)hani saveça vov ka ovel realizirime, te oven arakhle ulavde mehanizmoja bašo leipe than e Romengoro ani putardi administracia
- **Rig 39, paragrafo 41**, zakono baše tradicionalnikane phirnipa; te ovel arakhlo čhani saveça ka ovel registririme i muzika sar romano phirnipa saveça e muzičaron ka ovel hako te len penzie (kodoleça so ka ovel olenge dendo te pokinen takse e penzienge, a palo kodova, sar purane sime te len penzia)
- **Rig 40**, ano kotor bašo siklövipe: trubul te ovel čhivdi phuripakiri linea baše sime saven isi but tikno siklövipe ži savi šaj te ovel olenge dendo te žan ko siklövipe (kodova trubul te ovel jekhajekh e zakoneça)
- **Rig 41**, ano kotor baše informacie thaj leipe than, te ovel potencirime o baro žanlipa e mediumengoro save so ko čačutno vaht ka informirinen putarde e manušen thaj ka anen kori čačutni vahteskiri implementacia e strategikane aktivipange
- Bajrovipe e romane gendeskoru ane kancelarie e nacionalnikane hakojengoro arakhutneskoru, krisoskoru sistemaskoru, krisoskiri administracia ano ministeripe bašo thami/pravda thaj e lokalnikane jekhina?

Ekspertikani grupa bašo siklövipe

Generalnikane note:

- formiripe programe ano fundavno siklövipe e dajenca thaj dadenca Romenca thaj na-Romenca
- definiripe e terminoskoro “majćorolo”
- bahani te ovel averkërdo o zakono bašo fundavno siklövipe, o kotor so si e relaciasa/phandlo si e majhari numero siklengoro (majtikni linea si te ovel 20, sar thaj o putaripe e kondiciengoro kodova te ovel realizirime)
- e psihologikane testoja bašo hramovipe ko fundavno siklövipe te oven kërde ki romani čhib; kodova anela so 3ikaj isi trubutnipe, o čhavo te ovel testirime ki romani čhib thaj ka del irame lafã ke pućipa thaj sa ko sa ka del pheripa e testoskoro (kodova ka ovel regulirime e zakoneskere dromeça)
- sankcioniripe e biobligaciengere dajenge/dadenge, numa ane ćipote kana isi diskriminacia, izolacia, nanipe iniforme thaj/ja lila
- sankciniripe ko biobligaciengoro relaciripe thaj reakcie tari siklãrnengiri rig ane škole, so si rezultato ko isipe stereotipoja thaj prejudicie kori e čhave Roma
- informiripe e čhavengoro thaj e dajengoro/dadengoro bašo lengere hakoja (generalnikane sa e siklengere/dajenge/dadenge)
- bajrovipe e siklövipaskere kvalitetoskoro e čhavengoro Romengoro ani komparacia e na-romane čhavenca (si ki relacia e školenca save si ane romane khedina)
- butikëripe e romane asistentengoro ane škole (3i štare beršengoro baripe) ane romane khedina; sar thaj ane škole kote so e romane čhave sikavena kiše rezultatoja
- xulipe e romane čhibãkere siklövipaskoro ane nićalo siklövipa ane fundavne škole (3eno 48, Konstitucionalo e Republika Makedoniakoro)
- fundiripe programe bašo kreiripe šajdipa baši reintegracia e čhavage save so mukhle i škola
- fundiripe interaktivnikane programe bašo maripe mujal e prejudicie kori e Roma
- dendo finansiakoro dendo dumo e dajenge/dadenge save so bićhalena pumare čhaven ane škole, telo šarti ola majanglal te aven ke butãrne siklövipa/ vorkšopia savende ka dikhen o 3anlipe e siklövipaskoro lengere čhavengoro thaj e avutne generaciengoro (kodova si e resarinaça te ovel vazdime o minsakoro nivelo). E vorkšopia thaj e treningoja ka šaj te oven organizirime ani jekhajekh buti e ministeripaça bašo siklövipe thaj o romano birajikano sektoro, šajdipaça kodola programe te oven finansirime taro Fondo bašo siklövipe e Romengoro.

Angloškolakoro siklövipe:

- **Rig 48:** nevi rekomendacia: te oven ki buti e romane asistentoja ano angloškolakoro siklövipe

Fundavno siklövipe:

- Te ovel kërdi/tamirime thaj fundavni škola ano Šuto Orizari
- **Rig 46, nić 3-4:** nota bašo labaripe e čhibãkoro
- **Rig 46, nić 30; rig 61 nić 8; fusnota 79 rig 44:** nota bašo labaripe e čhibãkoro
- **Rig 46, nić 21;** nota bašo labaripe e čhibãkoro

- **Rig 50**, Stipendie thaj avera forme bašo stimiliripe, ulavde e bahtagorale ja pale talentirime Romenge
- **Rig 50, nić 36; rig 51, nić 4**; te formirindöven ulavde grupe baše romane čhave save so nane involvirime ano siklövipaskoro sistemo prekal kolende ano jekhto berš ka oven realizirime tikne kotorengiri integracia ; uzal i programa taro jekhto berš ola ka len 3ipherde instrukcie (ano kotor tari programa bašo angloškolakoro siklövipe)
- **Rig 51, nić 21-22**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- **Rig 55**: nevi rekomendacia- te ovel kěrđi stimulacia bašo bareder leipe than e Romengoro ane univerzitetaja (misaleske sar asistentaja)

Maškarutni škola :

- **Rig 53, nić 11**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- **Rig 54, nić 14**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- **Rig 52, nić 21- nić 23**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- Nevi rekomendacia: kvota e Romenge ane maškarutne škole
- Te oven kěrde analize bašo rodlāripe e trubutnipaske baši nevi maškarutni škola ano Šuto Orizari

Majućo siklövipe:

- Te ovel bajrakěrđi i kvota- minimum 4%
- Te ovel nevo mehanizmo bašo arakhipe e bilāche labaripastar e kvotnegoro
- **Fusnota 107** te ovel khosli
- **Rig 55, nić 10**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- **Rig 55, nić 9**: nota bašo labaripe e čhibākoro
- Ano phandlipe e siklövipaskere programača (“metodologia”) ke pedagogikane fakultetaja te ovel involvirime ulavdo kotor bašo treningo baš e avutne siklārne save so ka kěren buti e hemime paralelkenca/klasonca save si kěrde čhavenca tare but verver nacionalnostia thaj tare čorole familie
- Te oven kěrde analize bašo rodlāripe e trubutnipangoro bašo bajrovipe e numeroskoro e studentengoro ke pedagogikane fakultetaja
- Kodova proceso te ovel monitoririme tari rig e Romaverzitateskiri, romane birajikane organizacie (save so kěrena buti ko ućo siklövipe) sar thaj ekspertengere grupe baši edukacia ko ECMP
- Te ovel čhivdo nićalo egzameno/pućipe baši na-diskriminacia ko univerzitetia
- Te ovel šajdakěrdo jekhutno thaj bidiskriminaciakoro resipe ane studentengere khera
- Bilovengoro thanaripe ane studentengere khera baše romane studentaja thaj o dikhipa e šajdipangoro bašo tamiripe 3ipherde studentengere khera kote so e Romen ka ovel prioritetu kana ka oven thanarde (te ovel dikhlo o šajdipe bašo finansiripe akale iniciativakoro prekal o Fondo bašo siklövipa e Romengoro)

Ekspertengiri grupa bašo sastipe

Generalnikane rekomendacie:

- Časoja bašo sastipe ane xurdelina/ gradinki
- Fundiripe ničale časoja baši higiena thaj sastie
- Deipe higienikani paketoja e familienge
- Organiziripe bilovengere dikhläripa e familienge saven isi harno socio-ekonomikano statuso, ulavde ani sekundarnikani thaj terciarnikani sastipaskiri protektiva/arakhpa
- Putaripe prandinengere konsiliarnikane ofisoja thaj deipe bilovengere kontracepciakere instrumentoja
- Arakhipe 3ipherde donacie baše neve medicinakere centroja kote so e Roma ka len bilovengere sastipaskere pikaripa thaj drapa, a olende ka oven butärne Roma
- Deipe dumo bašo kinipe drapa
- Organiziripe ničale treningoja bašo personalo ane medicinakere centroja
- Bilovengoro abortuso ki šukarmarzeskiri baza palo bianipe e trinto čhaveskoro manušenge save 3ivdinena taro socialnikano pikaripe
- Čhinavipe e zakoneskoro bašo štarto čhavo

Specifikane rekomendacie:

- **Rig 59, nič 1:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 59, nič 4:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 60, nič 5:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 63, nič 9:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 64, nič 19:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 64, nič 39:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 65, nič 23:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 65, nič 31:** nota bašo labaripe e čhibäkoro
- **Rig 62, nič 21:** nota bašo labaripe e čhibäkoro

Sastipaskoro osiguripe:

- Rig 71, nič 41: nota bašo labaripe e čhibäkoro
- Rig 73 nota trujal o teksto (potencirime)

Ekspertikani grupa baše dizutnikane hakoja

- anipe zakono baši anti-diskriminacia ano majharno šajutno vaht/roko, kodova te ovel dendo sar bahani e rajipastar
- formiripe komisia ko nacionalnikano thaj lokalnikano nivelo savi so ka kërel kolaboracia e nacionalnikane hakojuengere arakhutneča ani umal e diskriminaciakiri
- treningoja baše butärne ani lokalnikani administracia ki umal diskriminaciakiri thaj e manušikane hakoja
- komiteto baši andruni konrola thaj profesionalnikane standardoja save so ničale ka organizirinen bešina e prezententonca ki romani khedin

- formiripe konsiliarnikano badani tari rig e ministeripaskiri baše androne bută thaj prezententoja tari romani khedin
- arakhipe hangoja bašo finansiakoro pikaripe e dizutnenge

Implementacia e strategiakiri:

- formiripe institucionalnikano koordinativnikano badani ano savo ka oven involvirime e romane prezententoja, 3ene ke ekspertikane grupe ko ECMP, savengiri rola ka šaj te ovel monitoringo thaj vazdipe akcie baši implementacia e Strategiakiri

Rekomendacie baše aktivipa:

- O leipe than thaj e na-Romengoro si bare 3anlipastar baši implementacia akale strategiakoro

Rekomendacie baše aktivipa:

- Intenzivnikano afirmiripe e strategiakoro maškar e na-romane khedina
- Involviripe e na-romane khedinengoro ani implementacia e strategiake